

VARA KOMMUN

Funktionsprogram för förskole- och skolgårdar

Gäller från och med: 1 januari 2025

Beslutsinstans: Skolchef

Innehåll

Funktionsprogram för förskole- och skolgårdar.....	1
Funktionsprogrammets syfte	3
Viktiga faktorer för utemiljön.....	3
Barnets bästa.....	3
Skolgårdens storlek i förhållande till antalet elever.....	4
Tillgänglighet.....	4
Risktagande – en del i läro- och utvecklingsprocessen	5
Inkluderande och jämställda skolgårdar	6
Idrott och hälsa utomhus.....	6
Löst material	7
Samutnyttjande och multifunktionalitet	7
Extremväder och biologisk mångfald.....	8
Naturliga miljöer/ Vegetation och grönska	8
Skötsel och underhåll.....	9
Gestaltning	10
Finansiering och prioritering över tid	11

Funktionsprogrammets syfte

Programmets syfte är att ge en gemensam målbild av hur en kvalitativ förskole- eller skolgård utformas för att vara en god plats för fysisk och pedagogisk aktivitet.

Den ska även utgöra en kommungemensam riktlinje för utformningen av våra utemiljöer och vilka funktioner de ska fylla.

På sikt är målet att få likvärdiga utemiljöer på samtliga förskolor och grundskolor i Vara kommun.

Funktionsprogrammet utgår från Boverkets allmänna råd.

Arbetet med detta funktionsprogram har resulterat i en ökad dialog mellan berörda förvaltningar, vilket skapat förståelse för de olika behov och synsätt vi ska ta hänsyn till vid utformandet av våra utemiljöer.

Viktiga faktorer för utemiljön

Det är viktigt att vid gestaltning av skolgården skapa en bra helhet olika aspekter, vilket främjar att skolgården upplevs trygg, stimulerande och inkluderande. Eftersom barns och ungas utemiljöer har påverkan på deras fysiska och kognitiva utveckling spelar utformningen av miljöerna stor roll. Ju högre kvalitet utemiljön har, i form av grönska och väl planerade lekytor, desto mer tid spenderar barn utomhus. Utemiljöerna har stor inverkan på barns rörelsemönster, men även på stressreducering och återhämtning.

Alla barn och unga är olika och behöver olika miljöer för att känna sig trygga.

Barnets bästa

Utemiljön på en förskola/skola är en miljö som barnen ska vara med och kunna påverka. Vuxna kan ha ett barnperspektiv, men i verksamheten är det

viktigt att få med barnets eget perspektiv av vad de exempelvis vill kunna göra på gården. Vid platsspecifika projekt är det viktigt att eleverna på skolan involveras och får tycka till. Ett stort ansvar ligger på verksamheten, förvaltningsledningen och förvaltare att elever blir inbjudna i dialogen

Skolgårdens storlek i förhållande till antalet elever

Förskolan bör ha en friyta på 40 m²/barn.

Årskurs F-6 bör ha en friyta på 30 m²/elev

Årskurs 7–9 bör ha en friyta på 15 m²/elev.

För gymnasiet räknas ingen yta per elev, men bör ha en friyta på minst 3000 m².

Exempel på hur Boverket beräknar en friytas storlek:

FIGUR 7. FRIYTA PER BARN.

Ett rimligt mått utifrån antalet barn kan för grundskolan vara 30 m² friyta per barn, vilket motsvarar ca 2,5 parkeringsplatser och för förskola 40 m² friyta per barn, vilket motsvarar lite mer än 3 parkeringsplatser.

Tillgänglighet

Tillgängliga ytor för alla är en viktig förutsättning för allas lika värde.

Tillgänglighetskrav är lagreglerade i Plan och bygglagen (PBL).

Exempelvis kan ”cykelrundor” utformas så att de har rullstolsbredd och lekredskap placeras så att de i största möjliga mån är tillgängliga. Lek som uppmuntrar till att använda olika sinnen är roligt för alla, men särskilt viktigt för någon som exempelvis har en synnedsättning. Elever med funktionsvariationer har samma rätt som andra elever till en trygg utemiljö. En utemiljö som är tillgänglig för alla kan ta stor plats, särskilt med en varierad topografi, vilket försvåras om tomterna är för små.

Även Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) har rekommendationer gällande barns- och elevers utemiljö.

För att alla barn och elever ska kunna vara aktiva utomhus behöver utemiljön vara framkomlig och underlätta för självständig förflyttning. Utemiljön behöver vara tillgänglig, varierad, stimulerande och åldersadekvat. För att utemiljön ska upplevas som tillgänglig och inbjuda till lek och rörelse för alla barn och elever behöver den vara framkomlig och underlätta för självständig, inte minst när det gäller barn och elever med rörelsenedsättning eller synnedsättning. Entréer, belysning och trappor påverkar möjligheterna att ta sig fram och att vara delaktig.

Utemiljön behöver precis som inomhusmiljön stödja socialt samspel, undervisning, fysisk aktivitet och lek. Det behövs platser för rörelse och samling och för paus och återhämtning. Utemiljön behöver utformas på olika sätt beroende på de aktiviteter som planeras så att alla barn och elever kan umgås, spela bollspel, gräva, springa eller gunga till exempel.

När aktivitetsområden och utomhusmaterial är tydligt uppmärkt, placerat och förvarat på bestämda platser och är åtkomliga kan barn och elever leka mer självständigt.

Rishtagande – en del i läro- och utvecklingsprocessen

Barn och unga har en drivkraft och motivation att utmana sig själva och sina gränser. Det hänger samman med att när vi utsätter oss för risker utvecklas också förmågan att hantera dem. Vissa saker utvecklas bara genom erfarenhet och genom att själv prova sig fram, som till exempel nyfikenhet, försiktighet, meningen med smärta, att göra välgrundade val samt konsekvenser av de val man gör.

En potentiell risk är samtidigt en potentiell möjlighet för lärande och fysisk utveckling.

Att alltför starkt fokusera på att undvika eller minimera risker i barns och ungas miljö kan därför vara skadligt för dem! Ett skrubbsår, blåmärke, bula eller svullnad kan göra ont, men är inget farligt. Vi ska erbjuda eleverna

vistelse och undervisning i stimulerande fysiska miljöer där de kan utmanas och lära sig ta risker på ett sätt som inte allvarligt skadar dem.

Utemiljöerna ska inte vara så säkra som möjligt, utan så säkra som är nödvändigt.¹

Inkluderande och jämställda skolgårdar

Skolans och förskolans utemiljöer ska vara platser där eleverna får möjlighet att utvecklas utan att begränsas av exempelvis könstillhörighet. Det är därför viktigt att skapa en jämställd skolgård där alla elever känner sig trygga och delaktiga i utemiljöns aktivitetsmöjligheter.

Det är vanligt att aktiviteter som föredras av killar gynnas ytmässigt på bekostnad av aktiviteter som föredras av tjejer. En större yta möjliggör utrymme för fler aktiviteter och mer variation.

Balansgång, klätterlek och labyrinter är komponenter som lockar oavsett kön. Naturlika miljöer signalerar inte könstillhörighet eller en viss funktion och de bidrar till att skapa mer variation i utemiljön än fasta redskap och mer traditionellt utformade lekmiljöer. Detta gör att barnen lättare möts på lika villkor samtidigt som integration främjas gällande såväl kön som ålder. Även lugna platser på gården är viktiga för att ge eleverna möjlighet att dra sig undan och att kunna vara ifred och inte hela tiden känna sig iakttagna..

Idrott och hälsa utomhus

Fysiska aktiviteter och en hälsosam livsstil är grundläggande för människors välbefinnande. En del av uteidrotten kan, om det finns tillräckligt utrymme, förläggas till skolgården, men även närmiljön spelar stor roll för att

¹ Ellen Sandseter, professor i pedagogik, har forskat om "risky play" och visar att barn som får testa sina gränser blir mer självsäkra, självständiga och mindre rädda för att prova nya saker. Att begränsa barns möjlighet att ta risker kan leda till ökad rädsla och sämre fysisk kapacitet.

Det är viktigt att vuxna inte skyddar barn från alla fysiska risker, men samtidigt säkerställa att miljön inte är farlig. Forskning om barns rörelseutveckling visar att om barn aldrig får utmana sig själva fysiskt kan de bli mer osäkra och mindre benägna att röra sig aktivt senare i livet.

underlätta undervisningen utomhus. Genom undervisningen i idrott och hälsa, läroplaner LGR22 och GY11, skall eleverna ges möjlighet att utveckla sina förmågor:

- Till att orientera i närliggande miljön.
- Att genomföra och anpassa lekar och rörelse utifrån olika skiftande miljöer.
- I kunskaper om betydelse av fysisk aktivitet för hälsan och för att utveckla elevernas kroppsliga förmåga.
- I säkerhet och hänsynstagande vid träning, lek, spel, idrott, natur och utevistelse.

Löst material

Förutsättningar till att det finns naturligt löst material i form av till exempel sand, löv, bär, stenar och pinnar ska eftersträvas på varje skolgård. Löst material är en stor tillgång i den kreativa och pedagogiska leken och ger barnen möjlighet att påverka sin utemiljö. Till skillnad från prefabricerade lekutrustning kan löst material symbolisera allt möjligt vilket ger bränsle till barnens fantasi. En väl använd skolgård kan upplevas rörlig, men visar att kreativ verksamhet pågår.

Samutnyttjande och multifunktionalitet

Delade ytor för flera funktioner och målgrupper är ofta positivt. Skolgården kan exempelvis användas av allmänheten för lek och rörelse på kvällar och helger.

De flesta elever i yngre årskurser får inte lämna skolområdet på egen hand under skoltid. Det finns också ett stort värde i att elever och pedagoger kan styra och påverka sin utemiljö.

För att förbättra förutsättningarna att använda utemiljön mer under vinterhalvåret är exempelvis belysning en viktig del att ha med vid utformning.

Samma princip gäller för skolgårdar för årskurs 7–9 och gymnasiet, med skillnaden att eleverna i de flesta fall får röra sig även utanför skolområdet. Därför kan kommunen, när skolgården inte är tillräcklig, samutnyttja vissa

funktioner i skolans närmsta omgivning.

Extremväder och biologisk mångfald

Skolgårdarna har också en viktig funktion för klimatet, då de ofta kan bidra med en riklig vegetation som bidrar till flera ekosystemtjänster. Varierad grönska med bland annat fruktträd kan utöver pedagogiska syften bidra med blomning för pollinatörer, ge skugga och läffekt. Skolgårdarna kan genom grönska, genomsläppliga ytor och sin topografi vara en buffert vid skyfall.

Hudcancer är idag en av de vanligaste cancerformerna i Sverige. Det beror på att vi människor utsätts för skadliga mängder av solens UV-strålning. Barn är extra utsatta, eftersom de har tunnare hud och därför bränner sig lättare. Växtlighet och spännande lekställen i skuggan minskar exponeringen för UV-strålning med nära hälften. Trädsugga har också en stor kylande effekt när det är varmt ute, vilket är särskilt viktigt vid värmeböljor. Därför är det en viktig hälsofråga att få in en så stor mängd grönska som möjligt i planeringen av skolgårdar och utemiljöer för barn. Extra viktigt är att ta vara på befintlig grönska när det är möjligt. Då det saknas grönska eller den ej hunnit växa upp ska miljön kompletteras med uppbyggda solskydd.

Naturliga miljöer/ Vegetation och grönska

Forskning visar att den fysiska omgivningen har stor betydelse för barns utveckling och hur miljön på flera sätt kan främja barns och ungas hälsa, utveckling och lärande.

Vegetation på en förskole- eller skolgård har flera olika syften. Träd och buskar delar på ett naturligt sätt in en gård i olika delar eller zoner. De skapar ”tak” och ”väggar” som avgränsar ett slags rum för lek. Växtvalet spelar en stor roll för barns lekupplevelse eftersom olika karaktär på buskar och träd gör rumsindelningen väldigt varierande. Träd och buskar påverkar också barns motoriska färdigheter. En liggande trädstam eller ett träd med

lågt sittande grenar kan klättras, balanseras eller krypas på. Större träd skapar skugga och har en kylande effekt. Mindre busksnår blir ”leksnår”.

Naturliga miljöer skapar en flexibilitet eftersom de kan vara vad som helst. Ett träd kan både vara en rumsindelare men också en klätterställning eller en magisk plats. Olika träd- och buskarter bidrar med olika komponenter, både som pedagogisk tillgång men även i den fria leken i form av löv, frukter och frön. Det kan också vara värdefullt med vintergröna växter för att skapa en så levande utemiljö under så stora delar av året som möjligt.

Det är av stor vikt att hänsyn tas till det slitage och bruk som blir i barns utemiljöer. Valet av växter måste vara sådant att det klarar högt slitage, men också att det inte planteras träd eller buskar som är giftiga eftersom barn använder sig av växtmaterial i sin lek.

Skötsel och underhåll

För att en utemiljö verkligen ska nå upp till den skolgårdsfaktor som i teorin är möjlig, är skötseln viktig. En bra utemiljö för barn uppnås inte med traditionell skötselstandard, som skapats för och av vuxna. Skötseln, inklusive skötselplan och skötselbeskrivning, har stor betydelse för att de värden som skapas av naturliga och lösa element bibehålls och omhändertas på bästa möjliga sätt för elevernas lek, rekreation och pedagogiska moment. Exempelvis kan lövhögar lämnas kvar, träd som passar som klätterträd bör få behålla grenar i låg höjd och inte stammas upp. Grenar, stubbar och ris som det exempelvis går att bygga kojor med kan lämnas kvar och partier av gräs kan tillåtas att växa sig högt för att främja djur- och insektslivet.

Årstider och väder ska få lämna spår i utemiljön. Grunda vattenpölar ger stort lekvärde och fallfrukt kan bli äppelkaka istället för att städas bort så fort de fallit till marken. Vid snöfall och isbildning ges plötsligt möjlighet att utforska nya medium, och förmågan att ta sig fram på helt nya sätt. Snöröjning och halkbekämpning ska därför endast ske i framkomlighets och säkerhetssyfte. Dialogen mellan skötselpersonal, pedagoger och bildningsförvaltning är avgörande för ett lyckat resultat. Framför allt måste

utemiljön skötas i linje med barnens bästa – det vill säga, inte städa bort förutsättningarna för spännande lek, utmaningar och risktaganden.

Utemiljön ska vara giftfri

Miljö och hållbarhet är viktiga faktorer att ha med sig vid planering och skötsel av skolgårdar. Barn är känsligare för kemikaliers påverkan eftersom de inte är fullt utvecklade än. Det ska inte förekomma miljö- och hälsofarliga ämnen i verksamheter som rör barn och unga. Material som ofta kan innehålla miljö- och hälsofarliga ämnen är exempelvis äldre bildäck och tryckimpregnerat trä.

I huvudsak ska naturliga material användas och material som kan läcka mikroplast ska undvikas, till exempel gummiasfalt.

Gestaltning

Zonering av gården En skolgård bör ha egenskaper från tre zoner; en trygg, en vidlyftig och en vild.

Innehåll i respektive zon:

Trygg zon: Området närmast huset ska vara en plats för trygghet, lugn och ro. Zonen bör innehålla bord och sittplatser/samlingsplats.

Aktiv zon: Erbjuder utrymme för rörelse i många olika riktningar och redskap som främjar en rörelsefylld lek. Kullar, varierad terräng och öppna ytor skapar förutsättningar för den vidlyftiga leken. Lekredskap kan exempelvis främja klätterlek och balansgång av olika slag.

Utforskande zon: Bör vara placerad utanför den vidlyftiga zonen. Tätt växtlighet ska ge möjlighet för eleverna att uppleva känslan av att vara ifred. Den vilda zonen ska innehålla lekbar vegetation med buskar och träd och ska gärna utgöra en tredjedel av skolgården.

Finansiering och prioritering över tid

Arbetsgruppen har tagit fram bedömningskriterier för förskole- och skolgårdar. Dessa ska användas för att kartlägga våra barns och elevers utemiljöer. När detta är genomfört har förvaltningen ett underlag för en prioriteringsplan med åtgärder för varje förskola och skola.

Denna prioriteringsplan tas med i arbetsgruppen för Ram-investeringar.

Om det blir fråga om större projekt, så beställer skolchef en behovsbeskrivning enligt kommunens projektmodell.

